

	Izdanja Hrvatskog arheološkog društva: sv. 10(1985): "Arheološka istraživanja na karlovačkom i sisačkom području" (Zagreb)
Obavijesti Hrvatskog arheološkog društva	Obavijesti Hrvatskog arheološkog društva (Zagreb)
Opuscula Archaeologica	Opuscula Archaeologica, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu (Zagreb)
Prilozi Instituta za arheologiju	Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu (Zagreb)
PWRE	Pauly Wissowa Real-Encyclopädie der classischen Altertumswissenschaft (Stuttgart)
RadJAZU	Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti (Zagreb)
Situla	Situla (Ljubljana)
VHADns	Vjesnik Hrvatskog arheološkog društva, nova serija 2 (Zagreb)
VAMZ	Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu (Zagreb)
Zbornik 1	Zbornik 1. kongresa povjesničara umjetnosti Hrvatske (Zagreb)

SOURCES

- Appiani Historia Romana I, P. Viereck – A.g. Roos – E. Gabba, Teubner, Leipzig 1962.
Appiani Historia Romana/ Appian's Roman History, The Loeb Classical Library (prijevod: H. White), London – Cambridge 1962.
- Plinii Secundi, *Naturalis Historia*, C. Mayhoff, Teubner, Leipzig 1906.
- Strabo, *Geographica*, Lipsiae 1903.
- Strabonis *Geographica*, Strabo's Geography, The Loeb Classical Libraray (prijevod: H. L. Jones), London – Cambridge 1966.
- Vitruvii, *De architectura Libri decem*, V. Rose, Leipzig 1899.
- Vitruvii, *De architectura Libri decem*, The Loeb Classical Library (prijevod: G. Granger), London 1970.
- Vitruvije, Deset knjiga o arhitekturi, M. Lopac – V. Bedenko, Golden marketing i Institut građevinarstva Hrvatske, Zagreb 1999.

SAŽETAK

ANTIČKA NASELJA UZ RIJEKU SAVU

Marija BUZOV

Za proučavanje razvoja antičkih gradova kao i antičkog urbanizma od presudne su važnosti antički materijalni ostaci, spisi starijih pisaca, pregled starih katastarskih mapa i planova, zračni snimci koji nam u postupku inspekcije i rekognosciranja mogu poslužiti za prepoznavanje i identifikaciju starih naselja. Urbanizam antičkog grada znači proučavati njegov život, a arheologija svojim sredstvima prati taj razvitak, datira nalaze, uočava i konstatira promjene gdje je to moguće, registrira inovacije u urbanom sloju te pojave koje se manifestiraju izgradnjom, usponima i padovima, rušenjima i ponovnom izgradnjom, utvrđuje preinake i dogradnje što se pojavljuju kao izraz novih ideja ili više sile. U lokaciji grada i u njegovoj materijalizaciji imaju udjela mnogi čimbenici u svezi s reljefom, hidrografijom, sastavom i kvalitetom zemljišta, klimom te u konačnici utječu na opstanak i napredak grada.

U radu će se obraditi antička naselja nastala uz rijeku Savu – njihov opseg i zemljopisne značajke, izvori, literatura te dosadašnja istraživanja, tipovi i razvoj naselja te upravna i teritorijalna podjela.

U dijelu rimske provincije Panonije, koji je danas u sklopu Hrvatske bili su gradovi Siscia, Mursa, Cibalae i Marsonia, a uz njih se isticao niz manjih naselja, ljekovita kupališta, postaje te villae rusticae. Gradnja naselja u ravninama bila je posljedica situacije kad Rimsko Carstvo nije imalo ozbiljnijega protivnika tijekom nekoliko stoljeća. Iako je urbanizacija bila jedna od osnovnih značajki rimske civilizacije, pri tome se nije mogla izbjeći i određena monotonija u izboru i primjeni pravokutnog tlocrtnog rastera, uglavnom simetričnog rasporeda ulica, trgova i arhitektonsko-plastičnih masa kolonadne arhitekture. Ekonomski razvoj te sve izrazitije raslojavanje rimskog društva imalo je kao posljedicu diferencijaciju i sve oštrije zoniranje grada na ekonomskoj osnovi, tj. na područja elitnog i raskošnog stanovanja odijeljenih od područja sirotinje. No, socijalne razlike ipak nisu bile toliko izrazite da bi ostavile bitnog traga na planu urbanizma, osim u metropolama gdje su ekscelentne situacije između gradske aristokracije i puka znale biti izrazite, posebice u kasnijem Carstvu kada je razdor između bogatih i siromašnih dosizao zastrašujuće razmjere.

Jedinstveno područje Ilirika politički i organizacijski dijeli se na provincije Dalmaciju i Panoniju. Provincija Dalmacija vrlo je rano postala provincija bez većih vojnih uporišta (provincia inermis) pa je mogla koristiti sve blagodati mirnog razvoja. Na granicama Carstva, koje su tada tekle Dravom i Dunavom, gradile su se mnogobrojne utvrde – kasteli i stalni vojni logori – castra stativa kao sjedišta rimskih legija (Emona, Poetovio, Mursa, Singidunum i dr.) Neki legionarski logori gube svoje strateško značenje pa se postupno pretvaraju u gradove kolonije, s pomakom limesa s one strane Drave i Dunava prema sjeveru i istoku. Paralelno se odvija pacifikacija i kolonizacija zaleđa koja se paralelno odvija s pregradnjom postojećih naselja i osnivanjem novih na važnim političkim i privrednim točkama.

Pored ovih spomenutih lokaliteta koji svaki za sebe predstavlja specifičan tip naselja, na području kontinentalne Hrvatske postojao je i niz većih i manjih naseobinskih aglomeracija koje zasad nisu dovoljno sustavno ispitane i istražene već su tek topografski utvrđene.

Posebnu važnost za ovaj dio Južne Panonije imaju vile rustike (villae rusticae) kao gospodarske baze u zaleđu limesa. Sve to govori o intenzivnom životu u antici na tom prostoru, no ujedno nam ukazuje na brojna pitanja na koja zasad ne možemo odgovoriti a to su odnos tih naselja i nekropola prema Sisciji te je li možda riječ o rimskim selima (vici) ili zaselcima (pagi). Naime, još uvijek je jedan od akutnih problema na našem području nedovoljna istraženost rimskih sela (pagus) i rimskih zaselaka (vicus), aglomeracija ruralnoga karaktera.

Osvajanjem novih područja Rim je odmah pristupio izgradnji odgovarajućih komunikacija koje su povezivale nove provincije s maticom i ostalim dijelovima Carstva. Riječ je o velikim cestovnim magistralama koje su odredile smjerove urbanizacije ovoga dijela Rimskog Carstva na kojima su se našli svi značajniji gradovi rimskog doba. Na magistralama što su iz Akvileje (Aquileia) vodile u Podunavlje nalazili su se među ostalima Emona (Ljubljana), Celeia (Celje), Vindobona (Beč), Aquincum (Budimpešta), Mursa (Osijek). Savskom nizinom tekla je magistrala na kojoj se nalazila Emona, Siscia, Marsonia, Cibalae, Sirmium (Srijemska Mitrovica), Singidunum (Beograd). Pored glavnih cesta, Rimljani su proširili i mrežu vicinalnih cesta koje su slabije opremljene i uže, ali se jednako trasiraju kao i magistralne.

Uz ceste su podizane putne stanice koje se u izvorima različito nazivaju – mansio, mutatio, statio, praetorium, palatium, civitas i vicus. O izgradnji putnih stanica nema mnogo sačuvanih podataka ni u pisanim izvorima ni na epigrafskim spomenicima. Koliko je bilo putnih stanica na našem području i kako su one izgledale također je prioritet naših istraživanja.

Na temelju dosadašnjih spoznaja o razvoju antičkih gradova i naselja uočili smo da su svi gradovi i naselja imali svoj razvoj koji je određen njihovim položajem, kulturno-etničkim podrijetlom, gospodarskim i društveno-političkim značajem, ali i svim onim povijesnim silnicama koje pokreću opći razvoj nekog društva. Dakako, i tip stanovanja u gradovima i naseljima varira ovisno o prirodnim uvjetima i stupnju razvitka pojedine sredine, no opća značajka antičke kuće ostaje introvertna orijentacija prostorija i puna izoliranost od ulice, no iznimka su stambene zgrade koje su se nalazile uz prometne i trgovačke ulice.